

RECENSIES

Leo Lucassen (ed.), *Amsterdammer worden. Migranten, hun organisaties en inburgering, 1600-2000* (Amsterdam: Vossiuspers UvA, 2004) 228 p. ISBN 9056292854

Met het boek *Amsterdammer worden* brengt Leo Lucassen – die eerder al zijn sporen heeft verdiend met belangrijk onderzoek naar migratie – een zeer actueel thema aan de orde. Het boek handelt over migrantenorganisaties en de vraag op welke manier ze al dan niet ‘inburgering’ bevorderd hebben. Lucassen en de auteurs in de bundel knopen daarmee expliciet aan bij de manier waarop Rinus Penninx en Marlou Schrover enkele jaren geleden het probleem stelden. In het boek *Bastion of bindmiddel?* onderzochten zij de relatie tussen het oprichten van eigen organisaties enerzijds en het reeds aanwezige maatschappelijke weefsel anderzijds. Een belangrijke conclusie was dat eigen organisaties immigranten er doorgaans niet van weerhielden in te burgeren, eerder integendeel. Binnen die organisaties worden de bestaande democratische spelregels in zekere zin juist ‘geoefend’, zoals Robert Putnam dat in zijn klassiekers *Making democracy work* en *Bowling alone* heeft beschreven. Ook de meeste auteurs in de voorliggende bundel zien eigen organisaties niet als een probleem maar eerder als teken van een goed werkende ‘civil society’. Het gaat dan om bijvoorbeeld een zeventiende-eeuwse lutherse kerk (Erika Kuijpers), Zuid-Nederlandse rederijderskamers (Johan Koppenol), Surinamers in evangelische broedergemeenten (Annemarie Cottaar), of Duitse katholieke organisaties (Jan Bank, Marlou Schrover).

Globaal genomen biedt dit boek een mooie staalkaart van de zeer diverse waaier aan manieren waarop immigranten zich ter plaatse organiseerden, evenals van de manier waarop ze de banden met het land van herkomst onderhielden en de eigen cultuur, religie en taal cultiveerden. Een belangrijke conclusie is dat het onderscheid tussen autochtone en allochtone organisaties in de regel vervaagde bij de tweede en derde generatie. Een uitzondering vormt de hedendaagse Ghanese gemeenschap, die de lokale en nationale gemeenschap overstijgt in een transnationaal netwerk, gebaseerd op een post-nationale ‘ideologie’, het zogenaamde ‘pentecostalisme’ (vergelijkbaar met wat in het Nederlands Pinksterbeweging heet). Rijk van Dijk gebruikt deze vaststelling voor een interessante kritiek op de insteek van het boek zelf: ‘Vanuit een perspectief van transnationale ontwikkelingen verschijnt de vraag naar de mate van integratie in een land als Nederland als een bijzonder provincialistische probleemstelling, die mogelijk tekort doet of voorbij gaat aan de zaken die migranten zelf belangrijk achten in hun lidmaatschap van religieuze organisaties’ (p. 78). Dit laatste kan uiteraard kloppen, maar de vraag naar de integratie of inburgering van permanente inwijkelingen in een lokale gemeenschap op een concreet ‘territorium’ daarmee als achterhaald van de hand doen, lijkt mij een brug te ver. Zo maak je immers een abstractie van zeer belangrijke componenten van het sociale weefsel, net die componenten die het

meest tastbaar zijn: de concrete leef- of woongemeenschap en de daarbij horende *face-to-face*-relaties in een publieke ruimte.

Naast de aard en ontwikkeling van de organisaties leert het boek ook iets over de omstandigheden waarin ze werden opgericht en hun precieze functies. Verschillende auteurs wijzen er bijvoorbeeld op dat openheid van bestaande organisaties een belangrijke rol speelde, dat veel organisaties religieus van aard waren en dat ook de taal een bijdrage leverde. Dat wil echter niet zeggen dat ze geen andere functies hadden, integendeel. Sociale noden en kenmerken van de immigrantengroepen lijken minstens even belangrijk geweest te zijn. Het is daarom des te merkwaardiger dat organisaties die de belangen van inwijkelingen in de sociaal-economische sfeer behartigen niet of nauwelijks van de grond kwamen. Uit de bijdragen rond het Amsterdamse kleermakersgilde voor 1800 (Bibi Panhuysen) en de beroepsgebonden belangenbehartiging van immigranten in de twintigste eeuw (Jan Rath en Judith Roosblad) komt bovendien de paradox naar voren dat de integratie van immigranten in de bestaande organisaties schijnbaar moeizamer verliep in de twintigste eeuw dan in de achttiende. Jammer genoeg is het moeilijk uit deze zeer uiteenlopende bijdragen antwoorden te distilleren op de vraag naar determinerende factoren die in het inleidende stuk van Leo Lucassen terecht wordt gesteld.

Oscar Gelderblom reikt enkele institutioneel-economische factoren aan als antwoord op de vraag waarom met name voor kooplieden de noodzaak om zich in corporaties te verenigen in de Nieuwe Tijd afnam. Marlou Schrover biedt in haar grondige bijdrage rond Duitse immigranten een beter zicht op de invloed van politieke en ideologische transformaties, en reikt ook enkele interessante theoretische perspectieven aan. Meestal ontbreekt echter het lange termijnperspectief, wat uiteraard te maken heeft met de keuze voor een brede waaier aan *case studies*. Naast deze diversiteit zit de meerwaarde van het boek eerder in de keuze om historici met andere sociale wetenschappers te confronteren. Migratie en integratie zijn bij uitstek immers terreinen waarop de kruisbestuiving tussen verschillende disciplines vruchten kan afwerpen, zoals onder meer de bijdragen van de antropologen Nancy Foner en Richard Staring aantonen. Foner wijst er in een bijdrage over New York op dat de geschiedenis van de migratie (en de bijbehorende mythevorming) in het ontvangende land een belangrijke factor is in de perceptie van nieuwe inwijkelingen. En Staring maakt in een beknopte maar rake vergelijking tussen Turken en Somaliërs duidelijk dat de werking van netwerken afhangt van de sociaal-culturele, economische en politieke context van het ontvangende land én van het sociaal kapitaal van de migranten in kwestie.

Bert De Munck

Centrum voor Stads geschiedenis, Universiteit Antwerpen

Ernst Homburg, *Groeien door kunstmest. DSM Agro, 1929-2004* (Hilversum: Verloren, 2004) 383 p. ISBN 9065508198

Het huidige chemieconcern DSM heeft zijn wortels in de winning van steenkolen in de Limburgse heuvels. De productie van kunstmest was de eerste chemische activiteit van dit uit Staatsmijnen voortgekomen bedrijf. Om tot een meer rendabele verwerking van de kolen te komen verwerkte Staatsmijnen deze vanaf 1918 tot cokes. Het bij de cokesproductie vrijkomende ammoniak en cokesovengas werd omgezet in zwavelzure